

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Matyasovszky-Németh Márton

**AZ EMBERI JOGI KULTÚRA HANNAH ARENDT EMBERI
JOGIELMÉLETE ÉS A TÁRSADALMI-JOGI KUTATÁSOK
TÜKRÉBEN**

A jog ahhoz, hogy jogaink legyenek koncepciója az
emberi jogi antropológia és szociológia vonatkozásában

Doktori értekezés tézisei

Konzulens:
Dr. habil. Fekete Balázs
habilitált egyetemi docens

DOI-azonosító: 10.15476/ELTE.2021.090

Budapest, 2021

I. KUTATÁSI FELADAT RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA

Az emberi jogok elméleti irodalma az elmúlt két évtizedben a morális¹ és politikai² igazolóelméletek egymással folytatott vitájától volt hangos. A 2010-es években megjelentek olyan új, a két korábbi álláspontot ötvöző elméleti munkák, amelyek a morális-politikai ellentétet újragondolva, egyszerre ismerik el az emberi jogok erkölcsi és politikai-jogi jellemzőit. A doktori értekezés arra tesz kísérletet, hogy ebből az új paradigmából kiindulva megmutassa, hogy lehetséges az

---

¹ Az elmúlt évtizedek legmeghatározóbb morális igazolóelméletekkel foglalkozó munkái a teljesség igénye nélkül: Alan Gewirth, *The Community of Rights* (Chicago: University of Chicago Press, 1996); James Griffin, *On Human Rights* (Oxford; New York: Oxford University Press, 2008); John Tasioulas, „Taking Rights out of Human Rights”, *Ethics* 120, 4. sz. (2010. július): 647–78, <https://doi.org/10.1086/653432>. Meg kell jegyezni, hogy John Tasioulas esetében még nem született nagy terjedelmű, átfogó monográfiája, de elméletét főként a másik két szerzőből kiindulva építi fel.

² A politikai elmélet meghatározó szerzői és műveik: John Rawls, „The Law of Peoples”, *Critical Inquiry* 20, 1. sz. (1993): 36–68; Joseph Raz, „Human Rights without Foundation”, in *The Philosophy of International Law*, szerk. Samantha Besson és John Tasioulas (Oxford; New York: Oxford University Press, 2010), 321–39; Charles R. Beitz, *The Idea of Human Rights*, (Oxford: Oxford Univ. Press, 2011).

emberi jogok elméleti kérdéseit egy másik perspektívából megközelíteni. Ez az új megközelítés a társadalmi-jogi kutatások (*socio-legal studies, law & society*) elméleti hagyományára támaszkodva, holisztikus módszertan mentén, a szociológia és az antropológia eredményeinek figyelembevételével valósulhat meg.³

A dolgozat arra vállalkozott, hogy Hannah Arendtnek az emberi jogokkal kapcsolatban tett emberi jogi elméletéből kiindulva⁴ bemutassa, hogy az emberi jogoknak a második világháborút követően már létezett olyan felfogása, mely a fenti átfogó megközelítéssel vizsgálta azokat. Az arendtiánus emberi jogi elmélet a

---

³ Ehhez ld. főként: Roger Cotterrell, *Law's Community: Legal Theory in Sociological Perspective*, Oxford Socio-legal Studies (Oxford; New York: Clarendon Press; Oxford University Press, 1995); William Twining, *General Jurisprudence: Understanding Law from a Global Perspective* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), <https://doi.org/10.1017/CBO9780511807374>; Brian Z. Tamanaha, „A Holistic Vision of the Socio-Legal Terrain”, *Law and Contemporary Problems* 71, 2. sz. (2008): 89–97; Roger Cotterrell, *Sociological Jurisprudence: Juristic Thought and Social Inquiry* (Abingdon; New York: Routledge, 2017).

⁴ Itt főként Arendtnek a három, átfogó munkájában, tehát a Hannah Arendt, *A totalitarizmus gyökerei* (Budapest: Európa, 1992); Hannah Arendt, *The Human Condition* (Chicago: University of Chicago Press, 1998); Hannah Arendt, *On Revolution* (New York: Penguin Books, 2006). kifejtettekre hagyatkozik a fejezet, de e munkákon felül különös figyelmet szentel Arendt esszéire, valamint előadásaira is.

kérdést egy összetett, a filozófiát, a történettudományt és a társadalomkritikát egyesítő multidiszciplináris szemszögből tanulmányozta; az emberi jogokra társadalmi tényként és nem absztrakt elméleti problémaként gondolt. Az arendti elmélet ezért alkalmas lehet arra, hogy az emberi jogok társadalmi-jogi elméleti paradigmájának elméleti alapjául szolgáljon.⁵

Fontos megjegyezni, hogy Arendt az emberi jogok gyakorlati működését aktív, polgári cselekvésen alapuló politikai közösségek létehez kötötte, ugyanis elmélete alapján az emberi jogok nem veleszületett, természetes jogokként, hanem mesterséges, emberek által létrehozott társadalmi intézményekként foghatók fel. Az arendti emberi jogi elmélet ezért alkalmassá válik arra is, hogy az előző normatív kiindulópontból az emberi jogok társadalmi-jogi gyakorlata értékelhető legyen.

---

⁵ Ennek kifejtésében legfőképpen Brian Z. Tamanaha műveiből indulunk ki: Brian Z. Tamanaha, *A General Jurisprudence of Law and Society* (Oxford: Oxford University Press, 2001); Brian Z. Tamanaha, *A Realistic Theory of Law* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017).

A nyugati jogelméleti gondolkodás egyik visszatérő problémája az emberi jogok kérdésköre.⁶ Az elmúlt két évtizedben az emberi jogok igazolásával foglalkozó elméleti szakirodalomban nem múló intenzitású vita folyik az emberi jogok filozófiai megalapozásáról.⁷ E körben két meghatározó álláspont alakult ki, amelyet Adam Etinson nyomán az ortodox és politikai elméleti táborok szembenállásának nevezhetünk.⁸

---

⁶ Halmai Gábor, „Az emberi jogok igazolása”, in *Az emberi jogok és az európai tradíció* (Budapest: Osiris, 2002), 20.

⁷ Samantha Besson, „Human Rights: Ethical, Political... or Legal? First Steps in a Legal Theory of Human Rights”, in *The Role of Ethics in International Law*, szerk. Donald Earl Childress III (Cambridge: Cambridge University Press, 2012), 211; Adam Etinson, „Introduction”, in *Human Rights: Moral or Political?*, szerk. Adam Etinson (Oxford: Oxford University Press, 2018), 1, <https://doi.org/10.1093/oso/9780198713258.003.0001>; Gerhard Ernst és Jan-Christoph Heilinger, „Introduction”, in *The Philosophy of Human Rights*, Gerhard Ernst és Jan-Christoph Heilinger, szerk. (Berlin; Boston: De Gruyter, 2011), VII–XIV, <https://doi.org/10.1515/9783110263886.3>; Rowan Cruft, S. Matthew Liao és Massimo Renzo, „The Philosophical Foundations of Human Rights”, in *Philosophical Foundations of Human Rights*, szerk. Rowan Cruft, S. Matthew Liao és Massimo Renzo (Oxford: Oxford University Press, 2015), 2–4, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199688623.003.0001.2-4>.

⁸ Etinson, *Introduction*, 1.; Andrea Sangiovanni, *Beyond the Political–Orthodox Divide* (Oxford: Oxford University Press, 2018), 174, <https://doi.org/10.1093/oso/9780198713258.003.0011>.; Samantha Besson, „Legal Human Rights Theory”, in *A Companion to Applied Philosophy*, szerk. Kasper Lippert-Rasmussen (New York: John

A morális megközelítés egy magasabb, morális értékből vezeti le az emberi jogok létét. Abból az elméleti paradigmából indul ki, hogy az emberi jogok olyan természetes jogok, melyek pusztán emberi létezésük miatt megilletnek minden embert.⁹ A politikai nézőpont képviselői gyakorlati célokból, politikai cselekvések megalapozásához kapcsolva építik fel az emberi jogok elméletét és katalógusát. Álláspontjuk szerint az emberi jogok meghatározó szerepet töltenek be a nemzetközi politikában.¹⁰

Az emberi jogok megalapozása körül zajló elméleti viták ellentmondásai miatt mind a két oldal képviselői

---

Wiley & Sons, 2017); Samantha Besson, „Human Rights: Ethical, Political... or Legal?”; John Tasioulas, „Towards a Philosophy of Human Rights”, *Current Legal Problems* 65, 1. sz. (2012. január 1.): 1–30. A két elméleti álláspontnak sokféle elnevezése ismert: Samantha Besson politikai és etikai teóriákról, míg John Tasioulas a „*functionalist–foundationalist*” fogalompárban ragadta meg az emberi jogok elméleti problémáját. Etinson ezen kívül a meghatározó elméleti írásokban az ortodox tábor elnevezésére a naturalisztikus, a humanista, a tradicionális, régimódi, vagy filozófiai megjelöléseket találta. A politikai tábor esetében a praktikus, intézményi és funkcionális megnevezésekkel is találkozhatunk.

⁹ Etinson, „Introduction”. E nézet képviselői például Alan Gewirth, John Griffin, John Tasioulas.

¹⁰ Etinson, 1:1–2., Cruft, Matthew Liao és Renzo, „The Philosophical Foundations of Human Rights”, 2–3. A politikai táborban foglalt helyet többek között John Rawls, Joseph Raz és Charles Beitz is.

elismerik, hogy az emberi jogok természetével foglalkozó elméleteik nehezen áttekinthetők,¹¹ és emiatt sokszor nem visznek közelebb eredeti céljukhoz, amely az lenne, hogy segítsenek az emberi jogok természetének jobb megértésében.¹² Ezt felismerve az elmúlt évtizedben a két, már hagyományosnak nevezhető álláspont mellett megjelent egy harmadik, különutas irányzat, mely szerint az emberi jogok szigorúan vett pluralisztikus felfogása áttörhetetlen keretek közé zárja e két elméleti irányt.¹³ Ez utóbbi szerzők között találhatjuk Jeremy Waldront,

---

¹¹ Jeremy Waldron Raz nyomán írja, hogy „analitikus szemmel nézve az [emberi jogok elméletének] egész terepe kissé kaotikus.” Jeremy Waldron, „Human Rights A Critique of the Raz/Rawls Approach” in *Human Rights: Moral or Political?*, szerk. Adam Etinson (Oxford: Oxford University Press, 2018), 136, <https://doi.org/10.1093/oso/9780198713258.003.0007>; Griffin szerint „az emberi jogok nagyfokú meghatározatlanságtól szenvednek”. James Griffin, „Human Rights: Questions of Aim and Approach”, in *The Philosophy of Human Rights*, szerk. Gerhard Ernst és Jan-Christoph Heilinger (Berlin; Boston: De Gruyter, 2011), 6, <https://doi.org/10.1515/9783110263886.3>.

¹² Griffin, „Human Rights”, 6.

¹³ Besson, „Legal Human Rights Theory”, 338–39; Jeremy Waldron, „Human Rights: A Critique of the Raz/Rawls Approach”, NYU School of Law, Public Law Research Paper, no. 12–73 (2013); Jeremy Waldron, *Is Dignity the Foundation of Human Rights?*, NYU School of Law, Public Law Research Paper, no. 13–32 (2013); Waldron, „Human Rights A Critique of the Raz/Rawls Approach” 118., Sangiovanni, *Beyond the Political–Orthodox Divide*, 214.

Samantha Besson és Andrea Sangiovannit is, akik szerint „nincs különösebb oka, hogy a két megközelítést ne kombináljuk”¹⁴, hiszen az emberi jogok elméletének egyszerre kell megragadni e jogok morális és gyakorlati dimenzióját ahhoz, hogy valódi segítséget nyújtson az emberi jogok lényeges vonásainak megértésében.¹⁵ E különutas szerzők szerint ez a szintetizáló elméletalkotás azért is lehet hiánypótló, mert a hagyományos, morális-politikai diskurzus legtöbb esetben nem veszi figyelembe, hogy az emberi jogoknak létezik társadalmi-jogi gyakorlata is. A különutasok szerint a praxis negligálása ezért nem vezethet hiteles elmélethez, így fontos, hogy az elméletek ezzel is számot vessenek.¹⁶ Besson szerint ez a különutas, a morális-politikai vitán túlmutató irányzat Arendt munkásságára támaszkodhat elméleti kiindulópontként.¹⁷ Arendt talán legismertebb emberi

---

¹⁴ Waldron, *Human Rights A Critique of the Raz/Rawls Approach*, 119.

¹⁵ Samantha Besson, „The Right to Have Rights: From Human Rights to Citizens’ Rights and Back”, in *Hannah Arendt and the Law*, szerk. Marco Goldoni és Christopher McCorkindale (Oxford: Hart Publishing, 2012), 336.

¹⁶ Besson, „The Right to Have Rights: From Human Rights to Citizens’ Rights and Back”, 342., Etinson, „Introduction”, 4.

¹⁷ Besson, „The Right to Have Rights: From Human Rights to Citizens’ Rights and Back”, 338–39.

jogokkal kapcsolatos elméleti írását a *The Origins of Totalitarianism*, azaz *A totalitarizmus gyökerei* című, 1951-ben megjelent könyvében¹⁸ találhatjuk és Besson is elsősorban ebből indul ki.¹⁹

---

¹⁸ Arendt, *A totalitarizmus gyökerei*.

¹⁹ Besson, „The Right to Have Rights: From Human Rights to Citizens’ Rights and Back”, 336.

II. A KUTATÁSMÓDSZERE

A kutatás során elsősorban az elméletörténeti módszertan alkalmazása érvényesült. Az elméletörténeti módszer elsősorban a vonatkozó szakirodalom feltárását jelenti. Az eszmetörténeti módszertan sajátosságát Fekete Balázs akként foglalta össze, hogy ezekkel „[a] tudománytörténeti forrásokkal kapcsolatban mindenképpen jelezni kell, hogy kiválasztásuk nem valamiféle szigorú, előzetes koncepció alapján történt, hanem mindig az adott paradigmaalkotó tudományos közösség eredményeinek fényében. Azaz egy paradigma keretében azokat a szerzőket vizsgálta a dolgozat, akiket a tudományos közösség egyértelműen az adott közösség tagjainak tartott. Azt pedig, hogy ki volt egy adott tudományos közösség tagja sosem egy előzetes feltételezés alapján döntötte el, hanem az adott korszakban megjelent írások hivatkozásai, illetve a tudományos közvélekedést reprezentáló egyéb munkák – például laudációk vagy más másodlagos források – vizsgálata segítségével.”²⁰

---

²⁰ Fekete Balázs: *A modern jogösszehasonlítás paradigmái. Doktori értekezés tézisei.* (Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog-

A források kiválasztása e dolgozat során is hasonló gondolatmenetet követett. Arendt esetében a sok esetben *patchwork*-szerű írásaiból kellett kiszűrni az emberi jogok elméletére vonatkozó gondolatokat, majd azokat elhelyezni a teljes életmű kontextusában. Az emberi jogok antropológiájának és szociológiájának bemutatásakor elsősorban az angolszász társadalmi-jogi kutatások legfontosabb szerzőinek gondolatait vette sorra úgy, hogy ezek esetében elsősorban a politikai közösség és az emberi jogok kapcsolatáról kifejtett írásokat helyezte előtérbe. A második és harmadik fejezetben ezért kifejezetten azok a, jellemzően az angolszász társadalomtudományban meghatározó, szerzők jelentek meg, akik magukat az *anthropology of human rights* vagy a *sociology of human rights* irányzatok követőiként határozták meg. Az emberi jogok magyarországi társadalmi-jogi kutatásának esélyeiről szóló fejezetben a szerzők kiválasztása elsősorban a magyar társadalomtudományosított jogelmélet szerzőit hangsúlyozta.

és Államtudományi Kar Jog- és Államtudományi Doktori Iskola, 2009)3–4.

A dolgozat szerzőjének meggyőződése, hogy a tudománytörténeti kutatások módszertanát leginkább Niklas Luhmann foglalta össze legjobban a bielefeldi egyetemnek benyújtott kutatási tervében, amely „igencsak rövid volt s így szólt: „téma »társadalomelmélet, futamidő: 30 év, költségek: semmi«”.²¹ A jelen dolgozat esetében Luhmann módszertani alapvetése akként írható le, hogy e dolgozat egy várhatóan hosszabb kutatás kezdetét jelenti, amely az emberi jogok társadalmi-jogi kutatására kíván koncentrálni. A dolgozatban leírtak e hosszabb kutatás megalapozását kívánták elvégezni. A kutatás módszertana ezért elsősorban a tengernyi szakirodalom feldolgozásán és összefoglalásán alapult.

III. A DOKTORI ÉRTEKEZÉS RÖVID BEMUTATÁSA

Az értekezés első fejezete Arendt emberi jogi elméletét vázolja fel, különös tekintettel a *jog ahhoz, hogy jogaink legyenek* gondolatára. A fejezet különös figyelmet

---

²¹ Karácsony András: „Luhmann társadalomelmélete”, in *Kommunikáció és társadalom. Luhmann-olvasókönyv*, szerk. Bognár Bulcsu és Karácsony András (Budapest: Gondolat, 2014) 304.

fordított arra, hogy ez az elképzelés nagyon sok helyen felbukkan, azonban kevesebb figyelem jut arra, hogy hol helyezkedik el az arendti életmű egészében, és pontosan mit is jelent ez az elméleti konstrukció.

Az első fejezet hangsúlyt fektet ezért arra is, hogy bemutassa, hogy mit gondolt Arendt az emberi jogokat védeni hivatott nemzetközi intézményrendszerről és milyen történelmi tapasztalatból származtak az erre vonatkozó kritikái. Ezt követően a fejezet Arendtnek a helyes politikai közösségről alkotott elképzelését mutatja be azért, hogy érthetővé tegye, hogy miért kötötte össze az emberi jogok gyakorlati érvényesülését a politikai közösségek létezésével, és milyen közösségi életet tartott ideálisnak. Az első fejezet legutolsó része Besson emberi jogi elméletét írja le, majd kitér arra, hogy a bessoni, elsősorban a belső jogi kultúrára koncentráló koncepció mellett miért van szükség az emberi jogok külső jogi kultúrájának tanulmányozására.

A politikai közösségek esetében a német filozófus az általa kidolgozott *polisz* modelljét tartotta ideáltipikusnak, amelyben a közösség minden tagja lehetőséget kap arra, hogy a közösség többi tagja előtt

szabadon megjelenhessen és cselekményeivel, beszédével szabadon kifejtthesse nézeteit.²² A közösség előtti beszéd és cselekvés mozzanatát tartotta Arendt *második születésnek*, amellyel az emberek meghaladhatják pusztán biológiai létezésüket és a közösség tagjaiként újjászülehetnek.²³

Arendt emberi jogi elméletéhez és a poliszról kifejtett nézeteihez szorosan kapcsolódik a forradalmakról szóló elemzése is, amelyben különbséget tesz *szabadság* és *felszabadítás* között.²⁴ Ez a fogalmi tisztázás abban segíthet a filozófus emberi jogokról kifejtett nézeteinek megértése szempontjából, mivel egyértelművé teszi: a XVIII. századi forradalmi hagyományból – amelyből az univerzális emberi jogok gondolatát is eredeztetjük – tanulva fontos szem előtt tartani azt, hogy a *jog ahhoz, hogy jogaink legyenek* után a közügyekben való részvétel jogának biztosítása az, amely elsődleges fontosságú.²⁵ Ezt

---

²² Arendt, *The Human Condition*, 175.

²³ Hannah Arendt, *The Human Condition*, 178 Arendt ezt a folyamatot nevezi születésünk aktualizálásaként (*actualization of natality*).

²⁴ Arendt, *On revolution*, 28.

²⁵ Hannah Arendt, *The Freedom to Be Free: From Thinking without a Banister* (New York: Vintage Books, 2018), 12–13.

a jog azonban kizárólag akkor teremthető meg, ha elkerüljük a *szánalom politikájának* (*politics of pity*) gyakorlatát, tehát azt, hogy a biológiai szükségletek kielégítésének kérdését előtérbe helyezzék a mások előtt való szabad megjelenés lehetőségével.²⁶ Ehelyett Arendt azt hangsúlyozza, hogy az emberi jogok működéséhez szem előtt kell tartani azok kettős természetét, mely egyrészt a közügyekben való részvétel szabad lehetőségének jogát jelenti, melynek esetében el kell kerülni azt, hogy ez kevesek kiváltsága legyen, másrészt fontos, hogy tiszteletben tartsák a köz- és magánszféra elválasztását és törekedjenek arra, hogy a *felszabadítás szabadságának* való hamis megfeleltetésével felbolygassák a magánszféra integritását.²⁷

Arendt emberi jogi elmélete egyfajta minimumelméletként szolgálhat mind az emberi jogok jogászai, mind pedig társadalmi-jogi elmélete számára. Besson *legal theory of human rights* koncepciója jól rávilágít arra, hogy a *jog ahhoz, hogy jogaink legyenek*

---

²⁶ Margaret Canovan, *Hannah Arendt: A Reinterpretation of her Political Thought*, 1. kiad. (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), 171–72, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511521300>.

²⁷ Arendt, *On Revolution*, 60–61.

arendti koncepciójával meghaladható a morális és politikai igazoláselméletek közötti vita, és fontos figyelembe venni azt, hogy csak azon nemzetközi jogban rögzített emberi jogok csak akkor tekinthetők emberi jogoknak, ha azok rendelkeznek valamely nemzetállami védelemmel is.²⁸ Besson elmélete ugyanakkor kizárólag belső, jogász nézőponttól vizsgálta az emberi jogok kérdését és nem vette figyelembe az emberi jogok külső, nemjogász társadalmi gyakorlatát.

Ezért az arendti elméletből kiindulva az emberi jogok társadalmi-jogi gyakorlatának kutatása is fontos lehet akkor, ha meg szeretnénk érteni, hogy milyen esetben tekinthető sikeresnek az emberi jogok által nyújtott védelmi rendszer. Friedman *belső és külső jogi kultúrákat* megkülönböztető fogalmi dichotómiáját felhasználva ezért a dolgozatban elsődlegesen a *külső emberi jogi kultúra* kutatási lehetőségeit tekintettük át.²⁹ Ezért elsősorban azt

---

²⁸ Besson, „The Right to Have Rights: From Human Rights to Citizens’ Rights and Back”.

²⁹ Lawrence M. Friedman, *The Legal System: A Social Science Perspective*, (New York: Russel Sage Foundation, 1975), 223; Lawrence M. Friedman, *The Human Rights Culture: A Study in History and Context* (New Orleans: Quid Pro Books, 2012).

vizsgáltuk, hogy milyen elméleti és módszertani lehetőségei vannak az emberi jogok *folk concept*-jének feltárására. E fogalom alatt elsősorban Tamanaha egyszerűsített definícióját értettük, mely szerint a jognak, így az emberi jogoknak sem adható meg egyetlen, kizárólag helyes fogalom meghatározása, ezért a társadalmi-jogi kutatásoknak a jog és az emberi jogok plurális fogalmából kell kiindulnia ahhoz, hogy érvényes válaszokat kaphasson az emberi jogok működéséről.³⁰ A dolgozat másik kiindulópontjának tekintette Friedmannak az *emberi jogok kultúrájáról* leírt elméletét, amely szerint az emberi jogok olyan „súlyos társadalmi tények”, amelyek mind kulturálisan, mind pedig történetiségükben meghatározottak.³¹

A jog ahhoz, hogy jogaink legyenek elmélete azzal, hogy az emberi jogok gyakorlati érvényesülését a közösséghez tartozás feltételéhez köti, egyúttal azt is feltételezi, hogy az emberi jogok valamilyen mértékben beágyazottak legyenek a helyi szociokulturális közegbe. A dolgozat ezt az emberi jogok antropológiájának és az

---

³⁰ Tamanaha, *A Realistic Theory of Law*, 117.

³¹ Friedman, *The Human Rights Culture*, 9.

emberi jogok szociológiájának elméletörténeti bemutatásával igyekezett alátámasztani. A dolgozat a helyi kisközösségeket vizsgáló antropológusok munkásságának bemutatásától a társadalmi gyakorlatot kutató szociológiáig dolgozza fel.

A második fejezet arra igyekszik rávilágítani, hogy miként járultak hozzá az emberi jogi antropológia képviselői ahhoz, hogy bebizonyítsák azt az arendti hipotézist, hogy az emberi jogok eszméje csak akkor járhat sikerrel, ha képes adaptálódni a különböző szociokulturális vonásokkal rendelkező helyi közösségekbe. A második fejezet első részfejezete azt járja körbe, hogy milyen elméleti és módszertani viták előzték meg azt, hogy a jogi antropológiában elfogadottá váljon az emberi jogok gyakorlatának kutatása. Az antropológiában a második világháborút követően felmerült kulturális relativizmus-univerzalizmus vita bemutatásán keresztül a dolgozat amellet érvelt, hogy az emberi jogok kulturális és társadalmi beágyazottságának kutatása a Clifford Geertz által is képviselt *anti-antirelativista*, tehát mérsékelt

relativista perspektívából kiindulva valósítható meg.³² Ez a szemléletmód nem tagadja, hogy létezhetnek az egész emberiségre érvényes, egyetemes kulturális értékek, azonban úgy véli, hogy ennek felderítése olyan kulturális relativista kiindulópontból lehetséges, amely az egyes közösségek szociokulturális gyakorlatának egymástól való eltérésének feltételezéséből indul ki.

Az emberi jogok és a helyi közösségek viszonyának fontosságát bizonyítja Sally Engle Merry *vernakularizációs tétele* és Michael D. Jackson *egzisztencialista antropológiája*.³³ Merry az emberi jogok helyi érvényesülésének vonatkozásában azt tartja elsődleges szempontnak, hogy az emberi jogok milyen mértékben váltak a vernakuláris nyelvi környezet részévé, tehát a mindennapokban használt nyelvi környezetben milyen gyakran és milyen kontextusban alkalmazzák az emberi jogi diskurzust azokban a kultúrákban, amelyek

---

³² Clifford Geertz, „Anti-antirelativizmus”, in *Az értelmezés hatalma - Antropológiai írások* (Budapest: Osiris, 1994), 344–74.

³³ Sally Engle Merry, „Anthropology, Law, and Transnational Processes”, *Annual Review of Anthropology*, 21 (1992): 357–79; Michael Jackson, *Existential Anthropology: Events, Exigencies, and Effects* (New York: Berghahn Books, 2005).

többé-kevésbé eltérnek a nyugati, individualista szemléletmódtól. Az emberi jogok közösséghez kötöttségét bizonyítja Merrynek az a megállapítása is, hogy csakis akkor válhatnak hatékony eszközzé a nemzetközi jogban, vagy akár a nemzetállami alkotmányiokban rögzített emberi jogok, ha azokat a helyi kulturális viszonyoknak megfelelően adaptálják, mely folyamat minden esetben a globális emberi jogi diskurzustól való jelentésváltozással is jár.³⁴

Merry téziseit egészítheti ki Jackson elmélete és módszertana, amely Merrytől eltérően nem a globális és a helyi diskurzusok közötti közvetítőkre helyezi kutatásai fókuszát, hanem e diskurzus legalsó szintjére, az egyes emberek történeteire koncentrál. Jackson szerint – aki többek között Walter Benjamin, Arendt és Michael Oakeshott írásait is felhasználja elméletalkotásához – azért fontos megjeleníteni a *kritikus eseményekről* szóló narratívákat, mert ezzel az etnográfiai szemlélettel

---

³⁴ Sally Engle Merry, „The Potential of Ethnographic Methods for Human Rights Research”, in *Research Methods in Human Rights*, szerk. Bård Andreassen, Hans-Otto Sano és Siobhán McInerney-Lankford (Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2017), 146, <https://doi.org/10.4337/9781785367793>.

megvilágítható, hogy az emberek sérelmeiket elsősorban nem az emberi jogaik megsértéseként értelmezik, hanem az emberi létezésükkel és a közösségben elfoglalt helyükkel kapcsolatos válságként.³⁵ Jackson szerint az emberi jogok terminológiájának adoptálása ugyan alkalmas volt arra, hogy a nyugati országok komolyabban vegyék a túlélők problémáit, azonban sok esetben túlságosan leegyszerűsítette a fegyveres konfliktus során átélt szenvedéseiket, megakadályozva ezzel azt, hogy megfelelő módon artikulálják sérelmeiket.³⁶

Az emberi jogok szociológiája az emberi jogok társadalmi érvényesülésének makroszintű vizsgálatával jelentősen előmozdítja annak megértését, hogy az emberi jogok védelmére hivatott jogi és társadalmi intézmények milyen hatást fejtenek ki és mennyire eredményesen végzik jogvédő tevékenységüket. Ezen kutatásoknak köszönhetően könnyebben megérthetjük a „*jogok társadalmi életének*” működését, tehát egyrésről az emberi jogok különböző társadalmi kontextusokba való

---

³⁵ Michael Jackson, „Whose Human Rights?”, in *Existential Anthropology: Events, Exigencies, and Effects* (New York: Berghahn Books, 2005), 174.

³⁶ Jackson, 167–69.

beépülését, másrészt pedig az emberi jogok érvényesítésének társadalmi korlátait és az ezekkel kapcsolatos ellentmondásokat.³⁷ Az emberi jogok szociológiai kutatása, az antropológiai kutatásokhoz hasonlóan, megerősítette azt az arendti hipotézist, hogy az univerzális emberi jogok eszméjének a nemzetközi és nemzeti jogba való adaptációja nem elegendő ahhoz, hogy azok „végső utópiából” „reális utópiává”³⁸ váljanak, vagyis valódi védelmet fejthessenek ki. Érvényesülésük tehát minden esetben attól is függ, hogy a legkülönbözőbb társadalmi kontextusokba is képessé váljanak a beágyazódásra. A harmadik fejezet kifejezetten azon szerzők bemutatására vállalkozott, akikre az az elmúlt években kiadott, az emberi jogok szociológiájával foglalkozó kortárs tanulmánykötetekben a *sociology of human rights* mint önálló részdiszciplína elméletének és

---

³⁷ Patricia Hynes és mtsai., „Sociology and Human Rights: Confrontations, Evasions and New Engagements”, *The International Journal of Human Rights* 14, 6. sz. (2010. november): 821, <https://doi.org/10.1080/13642987.2010.512125>.

³⁸ John Rawls, *The Law of Peoples* (Cambridge: Harvard University Press, 2003).

módszertanának kidolgozóiként hivatkoznak.³⁹ Az utóbbi kötetek szerzőinek többsége azt az álláspontot képviseli, hogy az emberi jogok szociológiájának alapjait az 1990-es években a Bryan Turner, Malcolm Waters és Anthony Woodiwiss rakták le.⁴⁰ A fejezet ezért főként e szerzők megállapításait mutatja be, majd ezt követően igyekszik felvázolni azt is, hogy az elmúlt három évtizedben

---

³⁹ Damien Short, „Sociological and Anthropological Approaches”, in *Human Rights: Politics and Practice*, szerk. Michael E. Goodhart, 3. kiad. (Oxford; New York: Oxford University Press, 2016); az emberi jogok szociológiájának megalapozásához ld. még: Gideon Sjoberg, Elizabeth A. Gill, és Norma Williams, „A Sociology of Human Rights”, *Social Problems* 48, 1. sz. (2001. február): 11–47, <https://doi.org/10.1525/sp.2001.48.1.11>.

⁴⁰ Bryan S. Turner, „Outline of a Theory of Human Rights”, *Sociology* 27, 3. sz. (1993): 489–512.; Bryan S. Turner és mtsai., „Symposium: Human Rights and the Sociological Project”, *The Australian and New Zealand Journal of Sociology* 31, 2. sz. (1995. augusztus): 1–44, <https://doi.org/10.1177/144078339503100201>; Neil Stammers, „A Critique of Social Approaches to Human Rights”, *Human Rights Quarterly* 17, 3. sz. (1995): 488–508; Caroline New, „Sociology and the Case for Realism”, *The Sociological Review* 43, 4. sz. (1995. november): 808–27, <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1995.tb00720.x>; Sharyn Roach Anleu, „Sociologists Confront Human Rights: The Problem of Universalism”, *Journal of Sociology* 35, 2. sz. (1999. augusztus): 198–212, <https://doi.org/10.1177/144078339903500205>; Malcolm Waters, „Human Rights and the Universalisation of Interests: Towards a Social Constructionist Approach”, *Sociology* 30, 3. sz. (1996. augusztus): 593–600, <https://doi.org/10.1177/0038038596030003011>; Bryan S. Turner, „A Neo-Hobbesian Theory of Human Rights: A Reply to Malcolm Waters”, *Sociology* 31, 3. sz. (1997): 565–71.

mennyire szerteágazó és színes területté váltak az emberi jogok szociológiai kutatásai.

A dolgozat legutolsó fejezete arra kereste a választ, hogy milyen, már meglévő hazai társadalmi-jogi kutatási előzmények (esetleg hagyományok) azok, amelyek nyomán, legalábbis részben megismerhetők a magyar emberi jogi kultúra egyes vonásai. A fejezet, a dolgozat többi részéhez hasonlóan, főként a második világháborút követő időszakban fellelhető anyagokra koncentrált, mert az emberi jogi diskurzus globális elterjedése is a második világháborút követő időszakra tehető és – amennyiben elfogadjuk a Samuel Moyn által írtakat – a hetvenes évek közepétől „végső utópiává” válik az akkori kétpólusú világ mindkét térfelén.⁴¹ Azért is tartottuk fontosnak, hogy kiemelt figyelmet fordítsunk arra, hogy miként rekonstruálható a rendszerváltozást megelőző időszak emberi jogokhoz fűződő társadalmi attitűdje, mert egyetértettünk H. Szilágyival abban, hogy ennek a korszaknak nem történt meg az átfogó társadalmi-jogi feldolgozása, másrészt azért, mert hipotézisünk szerint az

---

⁴¹ Samuel Moyn, *The Last Utopia: Human Rights in History*, (Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 2012).

e korszakban kialakult jogokhoz és emberi jogokhoz való társadalmi viszonyulása mind a mai napig meghatározza a hazai emberi jogi kultúrát.⁴²

Fontos kiemelni azt is, hogy a dolgozat utolsó fejezete nem törekedett arra, hogy az emberi jogok kultúrájának minden egyes megismerési módszerét bemutassa, hanem elsősorban az emberi jogok külső, azaz nemjogászi kultúrájának, *folk concept*-jének megismerési lehetőségeire koncentrált. Az utolsó fejezet ebből kiindulva elsősorban az emberi jogok „antropológiai alapjai”-nak megismerési kérdéseire koncentrált.⁴³ Miután az emberi jogok hazai jogi antropológiai kutatása nem valósult meg, ezért a fejezetben két irányból igyekeztünk megközelíteni a „antropológiai alapok” kérdését. Egyrészt áttekintettük, hogy a jogi antropológia második

---

⁴² H. Szilágyi István, *A jogi antropológia főbb irányai* (Budapest: Osiris, 2000), 94.

⁴³ Fontos megemlíteni, hogy – amint azt Sajó is megemlíti – jelentős hozzájárulásnak tekinthető az emberi jogi szakirodalomban Halmi Gábor és mtsai., szerk., *Emberi jogok* (Budapest: Osiris, 2008). c. munkája. Az emberi jogok társadalmi-jogi kutatásában pedig kiemelkedőnek számít Szabó Gábor, *Szétszakadó világunk – A globalizáció emberi jogi kockázatai* (Pécs: Publikon, 2010). munkája, amely a nemzetközi kapcsolatok és a politikatudomány nézőpontjából elemzi a globalizáció hatásait az emberi jogokra.

világháborút követő történetében melyek azok a „nyomok”,⁴⁴ amelyek segítségünkre lehetnek az emberi jogok kultúrájának megismerésében, másrészt olyan nem kifejezetten jogi etnográfiai munkákhoz nyúltunk, amelyek forrásértékkel bírnak az emberi jogi tudásrendszer szempontjából. A negyedik fejezet első részében a hazai jogi antropológia történetét vázolja fel Tárkány Szücs Ernőtől H. Szilágyi István és Loss Sándor törekvéseig, különös figyelmet fordítva azokra a múltbéli akadályokra, amelyek ellehetetlenítették, hogy a jogi antropológiának itthon erős hagyománya bontakozhasson ki.⁴⁵ A negyedik fejezetben bemutatott szerzők kiválasztását elsősorban az az elgondolás motiválta, hogy a hazai jogelmélet művelői közül mutasson be olyan kutatókat, amelyek munkássága nagy hangsúlyt helyezett a külső jogi kultúra megértésére.

E fejezet mellett érvel, hogy a hazai emberi jogi kultúra bizonyos sajátosságai – még ha töredékesen is – de

---

⁴⁴ H. Szilágyi, *A jogi antropológia főbb irányai*, 90–91.

⁴⁵ Tárkány Szücs Ernő, *Magyar jogi népszokások* (Budapest: Gondolat, 1981); H. Szilágyi István, *A jogi antropológia főbb irányai*; H. Szilágyi István és Loss Sándor, „A cigány per”, *Beszélő*, IV sz. (2001): 94–100.

feltárhatók a magyar szociográfiai irodalom műveiből, amelyek forrásként is szolgálhatnak a közelmúlt jogi kultúrájának rekonstruálására. E rekonstrukció legjobb példáját nyújtja a narratív jogtudománynak a magyar jogelméletbe való integrálása, amelyet Nagy Tamás kezdett el. Nagy Hajnóczy Péter munkáira összpontosító tanulmányai nem csupán a jog és irodalom bemutatásáról szólnak, de fontos ismeretekkel szolgálnak arról is, hogy mely tényezők azok, amelyek hosszú időre visszanyúlva meghatározzák a magyar jogi és emberi jogi kultúrát.⁴⁶

A dolgozat azt a hipotézist kívánta igazolni, hogy az alapvetően individuális jellegű emberi jogok a mindennapok gyakorlatában akkor képesek a hozzájuk fűzött egyéni elvárásokat beteljesíteni, ha e jogok mögött vannak funkcionáló közösségek. Ennek elméleti megalapozásához Arendt emberi jogi elméletét vette alapul, amely a *jog ahhoz, hogy jogaink legyenek* koncepciójával azt vallotta, hogy el kell vetni az emberi jogok természetjogias igazolóelméleteit, amelyek az emberi jogok velünk született, egyetemes jogokként fogják

---

⁴⁶ Nagy Tamás, *Egy arkangyal viszontagságai: jog, irodalom, intertextualitás Hajnóczy Péter műveiben* (Budapest: Gondolat, 2018).

fel, amelyek morális alapon, létező társadalmi gyakorlat, illetve jogi adaptáció nélkül is megilletnek minket.⁴⁷ Arendt ezzel szemben azt mondta, hogy az elsődleges és mindenkit megillető emberi jog az, hogy mindenki tagja lehessen egy politikai közösségnek, amely képes számára a további jogokat biztosítani.⁴⁸ A dolgozat célja az, hogy a rendelkezésre álló elméleti és módszertani szakirodalom feldolgozásával olyan későbbi kutatásokat alapozzon meg, amelyek képesek a fenti arendti hipotézist a hazai viszonyok között is igazolni.

---

⁴⁷ Arendt, *A totalitarizmus gyökerei*, 356.

⁴⁸ Arendt, 328–77.

IV. AZ ÉRTEKEZÉSHEZ FŰZŐDŐ PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK

MTMT AZONOSÍTÓ: 10061871

-
- MATYASOVSZKY-NÉMETH, MÁRTON: *Vázlat a kortárs emberi jogi antropológia egyes irányairól*. MTA Law Working Papers 2021 (10): 1–20.(2021)

  - MATYASOVSZKY-NÉMETH, MÁRTON: *Mark Goodale: Anthropology and Law: A Critical Introduction (New York: New York University Press 2017)*. Állam- és Jogtudomány 61 : 4 pp. 151-156., 5 p. (2021)
  - MATYASOVSZKY-NÉMETH, MÁRTON: *A szocialista törvényesség kultúrája a Hajnóczy–Nagy-féle jogi néprajz tükrében* In: Bodnár, Kriszta; Fekete, Balázs (szerk.) Iustitia emlékezik Budapest: MTA TK Jogtudományi Intézet, (2021)
  - MATYASOVSZKY-NÉMETH, MÁRTON: *Taking Socio-Legal Studies Seriously: Some Comments on the Status of Social Rights in Hungary*. Jahrbuch für Ostrecht 2019 : 1 pp. 221-235., 15 p. (2019)
  - MATYASOVSZKY-NÉMETH, MÁRTON: Módszertani naturalizmus, empiria és emberi jogok. Az emberi jogok társada lomtudományi kutatásának története. Állam - és Jogtudomány 60 : 2 pp. 28-49., 22 p. (2019)
  - MATYASOVSZKY-NÉMETH, MÁRTON: *Személyes történelem és jog Bertók László Priusz c. munkájában*. In: Bodnár, Kriszta; Fekete, Balázs (szerk.) Iustitia meghallgat. Tanulmányok a "jog és irodalom" köréből. Budapest: MTA TK Jogtudományi Intézet, (2018) pp. 141-153., 13 p.

- FÁBIÁN, ÁRON; MATYASOVSKY-NÉMETH, MÁRTON: *Brian Z. Tamanaha: A Realistic Theory of Law* (Cambridge: Cambridge University Press 2017). *Állam- és Jogtudomány* 59 : 1 pp. 111-122., 12 p. (2018)
- MATYASOVSKY-NÉMETH, MÁRTON: *A Welfare Rights Movement és az amerikai Legfelsőbb Bíróság szociális jogokkal kapcsolatos esetjoga*. *Studia Collegii De Stephano Bibo Nominati – Tudományos Diákköri Dolgozatok 2017* II. KÖTET 2017: 1 pp. 85-123., 39 p. (2017)